

ИЗВЕШТАЈ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1.1. ДАТУМ И ОРГАН КОЈИ ЈЕ ИМЕНОВАО КОМИСИЈУ

Одлуком бр. 1129/1, донетом на седници одржаној дана 26. априла 2023. године, Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду образовало је Комисију за оцену докторске дисертације докторанда **Марка Јовановића** под насловом „Ставови о двојезичности у образовању у мањинским срединама у Републици Србији”, урађену под менторским руковођењем проф. др **Борка Ковачевића**.

1.2. САСТАВ КОМИСИЈЕ ЗА ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

1. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Јелена Филиповић
Звање: редовни професор
Ужа научна област: Хиспанистика
Датум избора у звање: 30.12.2010.
Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

2. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Маја Ђукановић
Звање: редовни професор
Ужа научна област: Јужнословенска филологија – словеначки језик
Датум избора у звање: 13.05.2015.
Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

3. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: др Бојана Милосављевић
Звање: редовни професор
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 15.06.2022.
Установа на којој је запослен: Учитељски факултет Универзитета у Београду

4. ЧЛАН КОМИСИЈЕ

Име и презиме: Владимир Ментус
Звање: научни сарадник
Ужа научна област: Социологија
Датум избора у звање: 3.6.2018
Установа на којој је запослен: Институт друштвених наука

5. ЧЛАН КОМИСИЈЕ (И МЕНТОР)

Име и презиме: др Борко Ковачевић
Звање: ванредни професор
Ужа научна област: Општа лингвистика
Датум избора у звање: 22.11.2022.
Установа на којој је запослен: Филолошки факултет Универзитета у Београду

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име (име једног родитеља) презиме:	Марко (Славко) Јовановић
Датум и место рођења:	24.06.1991. године, Београд
Наслов мастер рада:	Биографија имама Хомеинија
Датум одбране мастер рада:	08.10.2014.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Филолошки факултет Универзитета у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Филолошке науке – језик, књижевност, култура
Наслов мастер рада:	Халифат у дискурсу Исламске државе – политички мит
Датум одбране мастер рада:	28.09.2017.
Установа где је одбрањен мастер рад:	Факултет политичких наука Универзитета у Београду
Научна област из које је стечено академско звање мастера:	Политичке науке – међународна политика

III СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА који су објављени или прихваћени за објављивање у оквиру рада на докторској дисертацији

Јовановић, М. С., & Пантелић, М. С. (2022). Образовање националних мањина у основним школама у Републици Србији. Социолошки преглед, 56(4), 1378-1404.

IV НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ставови о двојезичности у образовању у мањинским срединама у Републици Србији

V ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација која је пред нама представља изузетан резултат амбициозно постављеног и научно-методолошки добро утемељеног истраживања. Предмет ове дисертације, истраживање ставова ученика средњих школа о учењу језика других народа из своје средине у општинама са значајним уделом мањинског становништва у Републици Србији, представља актуелну тему, која је од значаја како за образовни систем Републике Србије, тако и за целокупно друштво. Испитани су ставови ученика припадника мањинских етнолингвистичких заједница о учењу српског језика, као и ставови ученика који долазе из редова већинског становништва о учењу језика националних мањина присутних у њиховој друштвеној средини. Рад је спроведен квантитативном методом у теоријским оквирима истраживања ставова о језику уз уважавање истраживања о двојезичности и двојезичном образовању из којих проистиче да треба настојати да се кроз образовање постигне адитивни билингвизам јер то доноси бројне предности за појединца и друштво.

Циљ дисертације је био да се сакупе квантитативни подаци о ставовима ученика средњих школа у мањинским срединама о организовању двојезичне наставе и беневитима које она може донети ради евалуације постојећих образовних политика и изазова на које систем образовања мора одговорити. У том контексту, резултати ове дисертације могли би допринети креирању нових образовних језичких политика које би ојачале улогу двојезичне наставе у образовању, поспешиле интеракцију између припадника различитих етнолингвистичких заједница и олакшале процес интеграције националних мањина у друштво. Такође, резултати дисертације могу послужити и за унапређење курикулума језичке наставе.

VI ОСНОВНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА ДИСЕРТАЦИЈЕ

Аутор у дисертацији првенствено полази од опште хипотезе да постизање двојезичности кроз процес формалног образовања представља предуслов за стварање интегративног мултикултурног друштва, како у локалним мултиетничким заједницама, тако и на државном нивоу.

Поред тога, у дисертацији су испитане још три посебне хипотезе. Прва од њих претпоставља да постојећи ниво познавања језика других народа у мањинским срединама није довољан и води сегрегацији друштва, из разлога што нити припадници националних мањина довољно познају српски језик, нити припадници већинског народа у тим срединама владају језицима националних мањина. Следећа посебна хипотеза која је испитана јесте да је неопходна ревизија образовних језичких политика које се тренутно спроводе у Републици Србији ради јачања двојезичне наставе у образовном систему. Коначно, трећа посебна хипотеза

претпоставља да ученичка популација не одражава изразито противљење двојезичној настави које је присутно код политичких елита мањинских националних заједница.

Овако конципиран рад и истраживање могу да допринесу бољем планирању образовних језичких политика, у којима би двојезична настава имала значајнију улогу, као и идентификовању могућих препрека у том процесу, а такође би допринели и локалним заједницама, у којима је неопходно радити на изградњи позитивнијих ставова о овом питању.

VII КРАТАК ОПИС САДРЖАЈА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Уводно поглавље садржи приказ проблематике ставова о језику и важности њиховог истраживања. У уводу су такође укратко представљени предмет и циљ дисертације, истраживачка питања на која се настоји одговорити као и хипотезе од којих се полази и очекивани резултати. Иако је посебно поглавље рада посвећено методолошком оквиру истраживања, у уводном делу рада кратко су дате и методолошке смернице истраживања. Коначно, на крају овог поглавља дат је преглед структуре дисертације.

Друго поглавље се бави ставовима о језику и заправо представља теоријски оквир истраживања. У њему се кандидат најпре укратко осврће на историјат проучавања ставова о језику, а затим се даје преглед три главна приступа који се користе у истраживањима. Аутор прво представља директан приступ, који је и кориштен у овом истраживању, у којем се захтева да се испитаницима постављају питања која се директно тичу њиховог виђења неког језика, става према истом и других повезаних питања. То подразумева да се подаци прикупљају анкетним истраживањем или кроз реализацију интервјуа или организованих фокус група. Затим је описан индиректан истраживачки приступ који употребљава суптилније методе за прикупљање података, које би се у појединим случајевима могле чак назвати и ситним обманама. Овде кандидат говори о неколико индиректних метода као што су: техника спарених маски (енг. *matched-guise technique*), техника вербалних маски (енг. *verbal-guise technique*), метода позоришне публике (енг. *theatre-audience method*) и тест имплицитних асоцијација (енг. *implicit association test*). Поред директног и индиректног приступа, аутор указује да при истраживању ставова о језику може бити кориштен и приступ социјеталног третмана који обухвата анализу дискурса, анализу садржаја, анализу комуникационе акомодације и етнографске истраживачке методе. После кратког описа приступа изучавању ставова о језику, већи део поглавља посвећен је тематици којом се она баве. У раду је указано на пет главних тематских области, а то су: документовање ставова; експликација каузалних механизма који утичу на ставове; развој ставова о језику; изучавање друштвених и бихејвиоралних последица ставова; и промена ставова. На крају овог поглавља дат је и кратак осврт на досадашња истраживања ставова језика у Србији.

Треће поглавље обухвата детаљно изложени контекстуални оквир истраживања у коме је спроведено истраживање. Ово поглавље подељено је у три главне целине. Прва од њих се тиче европских стандарда у образовању националних мањина који су нормирани различитим међународним документима. Након тога кандидат указује на Устав, законе и другу правну регулативу којом је у Републици Србији уређена област образовања националних мањина, као и на стратешка документа којима су утврђени правци планираног развоја образовања. У последњем делу овог поглавља кандидат даје увид у постојеће стање ствари у области образовања националних мањина у Републици Србији и представља бројчану заступљеност три различита наставна мањинска модела, односно: 1) целокупног образовања на једном од осам језика националних мањина; 2) целокупног образовања на српском језику уз похађање изборног програма матерњег језика/говора са елементима националне културе; и 3) двојезичног образовања на српском и језику националне мањине.

Методолошки оквир у коме је реализовано истраживање исцрпно је представљен у четвртом поглављу дисертације. Кандидат најпре аргументује разлоге због којих су управо ученици средњих школа изабрани као субјекат овог истраживања. Затим наводи да истраживање следи директан приступ испитивању ставова о језику, а да је као истраживачки инструмент изабран структурисани анкетни упитник. Такође је дат преглед смерница на основу којих је креиран упитник. Након тога, кандидат описује дизајн и структуру упитника који садржи чињенична, бихеивиорална и питања о ставовима. У овом делу кандидат наводи и индикаторе дефинисане на основу прегледа стручне литературе који се мере питањима из упитника. Напомиње се да је упитник преведен на језике чак девет националних мањина, односно на све језике који су у употреби у средњошколском образовању у Републици Србији, а то су: албански, босански, бугарски, буњевачки, мађарски, румунски, русински, словачки и хрватски језик. Аутор даље у овом поглављу описује метод онлајн анкетирања, тачније метод компјутерског само-администрираног упитника (енг. Computerized self-administered questionnaire - CSAQ) који је посредством платформе LimeSurvey која је инсталирана на серверу Института друштвених наука коришћен за реализацију истраживања. Последњи део овог поглавља посвећен је узорку истраживања. Прво је на основу доступних статистичких података дефинисана популација на којој се спроводи истраживање, а она обухвата 79 средњих школа у 26 општина у којима наставу похађа укупно 50511 ученика, при чему мањински подзорак чини 11522 ученика. После тога је описан начин на који је спроведено анкетирање и прикупљени подаци. На крају поглавља дати су детаљи о прикупљеном истраживачком узорку. Наводи се да је анкети укупно приступило 6219 испитаника, а 3321 испитаник је исту попунио у потпуности, док су преостали то учинили парцијално. Истиче се да се позиву за учешће у анкети одазвало чак 62 од укупно 79 средњих школа које су при том из свих 26 општина у којима се настава одвија по неком од мањинских модела образовања, што узорак чини репрезентативним на нивоу општина. Уз навођење бројних других детаља о карактеристикама узорка кандидат напомиње да су при анализи резултата истраживања која је дата у наредном поглављу коришћени само случајеви у којима је испитаник завршио попуњавање након четврте странице анкете, а таквих је 3717 укупно, односно 1376 ако се разматрају само испитаници који образовање стичу на неком од језика националних мањина.

Пето поглавље представља главни допринос овог рада и пружа увид у резултате анкетног истраживања које је спроведено. Представљени резултати су подељени у пет главних група питања. Прва група доноси податке о познавању и употреби језика, како српског, тако и језика националних мањина. Приказани су резултати одговора за десет питања. Познавање језика испитивано је посебно за четири главне језичке вештине – причање, писање, разумевање и читање. Резултати који се тичу употребе језика приказани су за свакодневну комуникацију, као и за комуникација са друговима и другарицама. Друга група питања тиче се ставова о језицима националних мањина. У овој групи су приказани резултати четрнаест питања о томе колико испитаници сматрају да је корисно и друштвено пожељно познавати језике националних мањина, практичности истог, односно инструменталној мотивацији, личном и перципираном ставу непосредног окружења о учењу језика, а такође је обухваћено и неколико идентитетских питања. Следећа група питања тиче се ставова о српском језику. Ова група обухвата шеснаест питања која су готово исте тематике као и она у претходној групи питања. Четврта група садржи тринаест питања о двојезичности и двојезичном образовању. Та питања се тичу учења језика у формалном образовању; самопоуздања и анксиозности при учењу и употреби другог језика; и бенефита или евентуалних мана учења језика уопште и нарочито двојезичног образовања. Такође, у овој групи се налазе и питања о личним преференцијама различитих модела мањинског и двојезичног образовања. У последњој групи питања приказана је дистрибуција одговора за само два питања која се тичу планова за будућност ученика, односно њихове жеље да наставе даље школовање у иностранству или да емигрирају ван граница Републике Србије. За већину питања из свих пет наведених група приказани су упоредо резултати за три подзорка: ученике који наставу похађају целокупно на српском језику; ученике којима српски језик није матерњи, али упркос томе наставу похађају целокупно на том језику; и ученике који наставу похађају по неком од мањинских модела образовања.

Шесто поглавље представља дискусију. Најпре се као увод у разматрање резултата анкетног истраживања даје анализа постојећег стања у образовању националних мањина у Србији, а чији је преглед претходно дат у трећем поглављу. После тога следи анализа резултата истраживања које је спроведено међу средњошколском популацијом, а који су раније представљени у петом поглављу. Анализа резултата састоји се од две целине. У првој се дискутује о истраживачким питањима уз разматрање резултата анкетног истраживања и других података о којима је претходно у дисертацији било речи. Прво истраживачко питање гласи: „У којој мери ученици из редова националних мањина који наставу похађају на свом матерњем језику владају српским језиком и у којој мери га користе?“. У одговору на то питање кандидат истиче резултате истраживања који показују да скоро једна четвртина, односно 22,9% испитаника који наставу похађају по неком од мањинских модела образовања уопште не зна или слабо зна да прича српски језик. Ситуација је најнеповољнија када су у питању ученици мађарске националне мањине, међу којима је чак 38,5% оних који уопште не говори или слабо прича српски. Нешто повољнија ситуација је присутна код ученика албанске националне мањине где 31,2% њих уопште не говори или се лоше служи српским језиком. Када је у питању употреба српског језика у свакодневној комуникацији, кандидат указује да према резултатима истраживања чак 22,5% ученика средњих школа који похађају мањинске моделе образовања користи српски језик у комуникацији ређе од једном месечно или никада. Што се тиче комуникације са друговима и другарицама, половина, тачније 50,4% ученика који наставу похађају по мањинским моделима образовања, ретко или никада не користи српски језик. Друго истраживачко питање гласи: „Да ли и у којој мери ученици којима је српски матерњи језик, а који живе у мултиетничким срединама, познају и употребљавају језик друштвене средине, односно језик националне мањине који се говори у њиховом непосредном окружењу?“. Одговарајући на ово питање аутор указује на резултате истраживања који показују да међу испитаницима којима је српски матерњи и који се школују у потпуности на том језику, готово две трећине ученика, односно 65,9% њих, уопште не прича или слабо говори мањински језик који је заступљен у друштвеној средини у којој они живе. Када је реч о употреби језика националних мањина у свакодневној комуникацији, 67,3% ових испитаника то не чини никада, а још 12,2% ређе од једном месечно. У комуникацији са друговима и другарицама, 70,3% ученика којима је српски матерњи и наставу похађају по већинском моделу никада не користи језик националне мањине, а њих 11,9% то ради ретко. Треће истраживачко питање је: „Какви су ставови ученика који долазе из редова националних мањина о учењу српског језика?“. Како би дао одговор на ово питање кандидат разматра одговоре испитаника на неколико различитих питања. Међу њима се издвајају подаци да 85,6% испитаника који се образују по мањинским образовним моделима сматра да је познавање српског јесте корисно, а њих 74,3% мисли да би сви грађани Србије требало да добро знају српски језик. Ипак, доста труда у учење српског језика спремно је да уложи тек нешто више од половине, односно 56,7% испитаника који образовање стичу кроз мањинске моделе наставе. Последње истраживачко питање на које рад настоји да одговори гласи: „Какви су ставови ученика који припадају већинском српском народу о учењу мањинских језика који су нашироко у активној употреби у њиховом непосредном окружењу?“. И у овом случају су у дискусији искоришћени одговори на више питања, а издвајају се подаци да 57,4% испитаника који наставу похађају на српском језику сматра да је познавање језика националне мањине корисно. Међутим, тек 26,2% њих мишљења је да би сви грађани који живе у местима са значајним уделом мањинског становништва требало да знају језик националне мањине. Уз то, свега 16,6% тих испитаника истакло је како је спремно да уложи доста труда у учење језика националне мањине, а с друге стране то не би учинило 61% испитаника. У последњем делу дискусије преиспитане су раније поменуте полазне хипотезе. Општа хипотеза и све три посебне хипотезе су потврђене овом дисертацијом.

У седмом поглављу кандидат износи закључна разматрања о свом истраживачком раду уз предлоге за даља истраживања у овој области. Након кратког резимеа главних података о истраживању и указивања на научни допринос који оно пружа, кандидат напомиње да треба имати у виду и ограничења ове дисертације, те наглашава да она представља тек иницијално

истраживање овог веома значајног питања. У прилог томе, кандидат указује на велики потенцијал који база прикупљених података нуди и даје препоруке у којим правцима би требало да се одвија даље истраживање ове теме.

VIII ОСТВАРЕНИ РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација Марка Јовановића представља изузетно савесно и зрело урађен рад, чврсте и логичне структуре. Сви делови дисертације, чији је садржај представљен у делу овог извештаја који је посвећен прегледу дисертације, чине складну и кохерентну целину. Дисертација је писана на основу одличног познавања релевантне литературе, али и са способношћу за њену критичку процену.

Све четири полазне хипотезе истраживања доказане су и чињенично поткрељене. Потврђена је општа претпоставка да постизање двојезичности кроз процес формалног образовања представља предуслов за стварање интегративног мултикултурног друштва како у локалним, мултиетничким заједницама, тако и на државном нивоу. Такође су потврђене и посебне хипотезе да тренутни ниво познавања језика других народа у мултиетничким срединама угрожава процес интеграције појединаца којима српски није матерњи језик у шире друштво, а такође води и сегрегацији унутар мултиетничких заједница; односно да актуелне образовне језичке политике у Републици Србији захтевају ревизију и јачање двојезичне наставе. Уз то показано је и да ученичка популација не рефлектује изразито противљење политичких елита мањинских заједница којим се одбацује двојезичност у образовању.

Иако се ова дисертација држала оквира досадашњих истраживања ставова о језику која су у највећој мери била дескриптивног карактера и иако је користила биваријабилне статистичке анализе, што се може третирати као потенцијални недостатак, ипак треба свакако узети у обзир да овај рад представља само иницијално истраживање једног веома значајног питања. Важно је такође истаћи да је истраживањем обухваћен широк национални узорак који укључује ставове о чак девет мањинских језика. Тиме је превазиђен проблем малих нерепрезентативних узорака са којим се суочавају многа истраживања ставова о језику

Научни допринос дисертације огледа се између осталог у прикупљеним квантитативним емпиријским подацима и великој репрезентативности истраживачког узорка што је генерално гледано изузетак када су у питању истраживања ставова о језику. Томе треба додати и чињеницу да тема ставова о двојезичности у образовању у Републици Србији, према нашим сазнањима, раније није била предмет посебног научног интересовања. Ова тема нарочито није обрађена на овако свеобухватан начин који укључује истраживање ставова свих девет националних мањина које у Србији остварују право на мањинско образовање у средњим школама. Поред наведеног, треба напоменути и да узимајући у обзир велики број испитаника у истраживачком узорку, ова дисертација представља (вероватно) највеће истраживање ставова о језику у Србији уопште.

Резултати ове дисертације могу допринети креирању нових образовних језичких политика које би ојачале улогу двојезичне наставе у образовању, поспешиле интеракцију између припадника различитих етнолингвистичких заједница и олакшале процес интеграције националних мањина у друштво. Такође, налази дисертације могу послужити и за унапређење курикулума језичке наставе. То укључује првенствено предлог о истраживању повезаности одговора о двојезичној настави, знању и употреби језика са идентитетским питањима, интегративном и инструменталном мотивацијом, као и чињеничним питањима ради утврђивања евентуалног постојања неких специфичних група ученика којима у језичким политикама треба посветити посебну пажњу. Уз то, кандидат је указао на још нека питања која су отворена истраживањем у оквиру ове дисертације, као што су неопходност прецизнијег утврђивања повезаности ставова о језику и двојезичности са исходима образовних политика,

укључујући ту и посредни утицај ставова родитеља и вршњачког окружења. Поред тога, важно је испитати и повезаност између целокупног образовања на језику националних мањина и емиграције припадника мањинских заједница у иностранство. Такође, кандидат предлаже да се квантитативни приступ допуни квалитативним истраживањем како би се ова комплексна питања сагледала на потпунији начин. На крају, кандидат истиче и потребу повезивања истраживања са јавним политикама у области мањинског образовања.

IX ПРОВЕРА ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма *iThenticate*, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације **„Ставови о двојезичности у образовању у мањинским срединама у Републици Србији“** аутора **Марка Јовановића**, констатовано је да утврђено подударање текста износи 2%.

Овај степен подударности последица је у највећој мери подударања са пријавом теме докторске дисертације кандидата, као и поклапања која се односе на навођење референци у тексту, опште наслове и поднаслове, опште одреднице и садржај заједничке за све дисертације, термине из области образовања националних мањина и друга општа места, што је у складу са Чланом 9. Правилника.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

X ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

Кандидат Марко Јовановић је у свом докторском раду обрадио значајну и занимљиву тему која до сада није систематично истраживана у српској академској средини. Резултати рада на тему ставова о двојезичности у образовању у мањинским срединама у Републици Србији дају одговоре на истраживачка питања која је аутор формулисао на почетку свог истраживања, а потврђене су и све хипотезе које су постављене. Кандидат је веома зрело и детаљно приступио анализи користећи квантитативну методологију и показујући способности формулисања стечених сазнања и формирања јасних, научно заснованих, закључака и ставова. Резултате свог истраживања протумачио је на релевантан и убедљив начин и приказао их прегледно и систематично. Захваљујући оваквим резултатима истраживања и закључцима ова докторска дисертација се позитивно оцењује као вишеструко значајна за социолингвистичка истраживања на нашем подручју.

Комисија за оцену докторске дисертације констатује да је дисертација **„Ставови о двојезичности у образовању у мањинским срединама у Републици Србији“** кандидата Марка Јовановића оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

Комисија стога предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати са позитивном оценом Извештај о оцени докторске дисертације под насловом **„Ставови о двојезичности у образовању у мањинским срединама у Републици Србији“**, коју је урадио кандидат Марко Јовановић под менторством др Борка Ковачевића и да је, у складу са прописима, упути Већу научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на разматрање.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ:

1. _____
др Јелена Филиповић
члан Комисије
2. _____
др Маја Ђукановић
члан Комисије
3. _____
др Бојана Милосављевић
члан Комисије
4. _____
др Владимир Ментус
члан Комисије
5. _____
др Борко Ковачевић
члан Комисије (и ментор)